

De verdwijning van het bevolkingsregister van Breukelen in november 1944

Henk J. van Es en Arie A. Manten
Griftenstein 19, 3621 XJ Breukelen / Oud Aa 37, 3621 LA Breukelen

In het themanummer Tweede Wereldoorlog¹ staat vermeld dat Wim Smink met zijn Breukelse verzetsgroep in 1944 het bevolkingsregister van Breukelen uit het gemeentehuis heeft gehaald en dat in de timmerwerkplaats van zijn vader verborgen heeft gehouden tot het einde van de oorlog. Die conclusie was gebaseerd op verschillende interviews.

Later publiceerden we correcties en aanvullingen op dat themanummer,² waarin we ook melding maakten van een bericht in het Utrechts Nieuwsblad van 6 mei 1995, dat de heer Jan Hulsman uit Nieuwer Ter Aa, nu wonend in Krimpen aan de IJssel, dat bevolkingsregister uit Boom en Bosch had weggehaald. We noemden daarin ook de mededeling van de heer P. Smit Jzn, dat enkele leden van de ondergrondse uit Nieuwer Ter Aa het bevolkingsregister via een daartoe opengelaten raam hadden meegenomen.

Uit daarna verkregen informatie blijkt, dat elk van deze passages slechts een deel van de ware toedracht bevat.

Op 31 mei 1996 belde mevrouw F. Mudde-Hulsman, een dochter van de bovengenoemde Jan Hulsman, ons op. Zij had ons artikel in het themanummer gelezen en vroeg ons de passage over Wim Smink te rectificeren en haar vader Jan Hulsman³ te noemen als degene die in 1944 het bevolkingsregister uit Boom en Bosch had meegenomen naar zijn toenmalige woonplaats Nieuwer Ter Aa. We stelden haar in kennis van de reeds gepubliceerde correcties en aanvullingen en beloofden haar contact op te nemen met haar vader en diens verhaal te noteren. Dat is op 18 juni 1996 gebeurd, zodat we nu een nauwkeuriger weergave van de gebeurtenissen kunnen geven.

Initiatief van Jan Hulsman

In november 1944 werkte Jan Hulsman bij Boom en Bosch, waar hij bomen rooide (onder andere een beuk die voor het gemeentehuis stond en een omtrek van ruim drie meter had), die tot brandstof voor de gemeentelijke gaarkeuken moesten dienen. Hij merkte op dat Jacobus Smit, de gemeentetuinman die in het koetshuis woonde, iedere avond het Breukelse bevolkingsregister met een kruiwagen naar de kluis van de Middenstandsbank bracht en 's morgens daar weer ophaalde. Op een namiddag kwam Smit echter weer terug met het bevolkingsregister nog in zijn wagen. Jan Hulsman maakte een praatje met hem en hoorde dat de bank vroeger dan anders was dichtgegaan. Ook de volgende middag kwam Smit met een volle kruiwagen terug naar het gemeentehuis. Omdat Hulsman wist in welk vertrek de kast met het bevolkingsregister stond, besloot hij dit te laten verdwijnen. Daarvoor was het volgens hem toch wel de hoogste tijd geworden.

Na de avondmaaltijd zei Hulsman tegen zijn vrouw, dat hij nog even melk ging halen op de boerderij van Marinus Fokker in het Honderdsche Laantje. Hij fietste echter van Nieuwer Ter Aa langs de Kanaaldijk naar Breukelen, waar hij omstreeks zeven uur de draaibrug over het Merwedekanaal passeerde. Het was een duistere avond en op de Stationsweg was het zonder straatverlichting zelfs aardedonker. Daardoor reed Hulsman bij de hoek van de Engel de Ruyterstraat met de bagagedrager van zijn transportfiets tegen een daar lopende jongen op. Zij kenden elkaar gelukkig niet en Hulsman reed zonder iets te zeggen door naar Boom en Bosch. Met een meegebrachte koevoet schoof hij het niet vergrendelde raam rechts van de voordeur omhoog, waarachter de ladenkast met het bevolkingsregister stond. Hij klom naar binnen, haalde drie bakken met kaarten uit de kast en deed

die in een jutezak. De bovenste lade kon hij met zijn handen niet los krijgen, maar Hulsman wilde toch zijn koevoet daar niet bij gebruiken, omdat hij bang was dat de in het noordelijke deel van het gemeentehuis wonende veldwachter De Koekoek hem zou horen. Hij vertrok dus met driekwart van het bevolkingsregister door het opgeschoven raam. Toen hij met de zware zak tegen het kozijn stootte, maakte dit behoorlijk veel lawaai en ook het sluiten van het raam ging niet geruisloos. Toch is Jan onopgemerkt weggekomen en nog voordat om acht uur de spertijd inging, was hij over de kanaalbrug en reed hij naar zijn huis in Nieuwer Ter Aa.

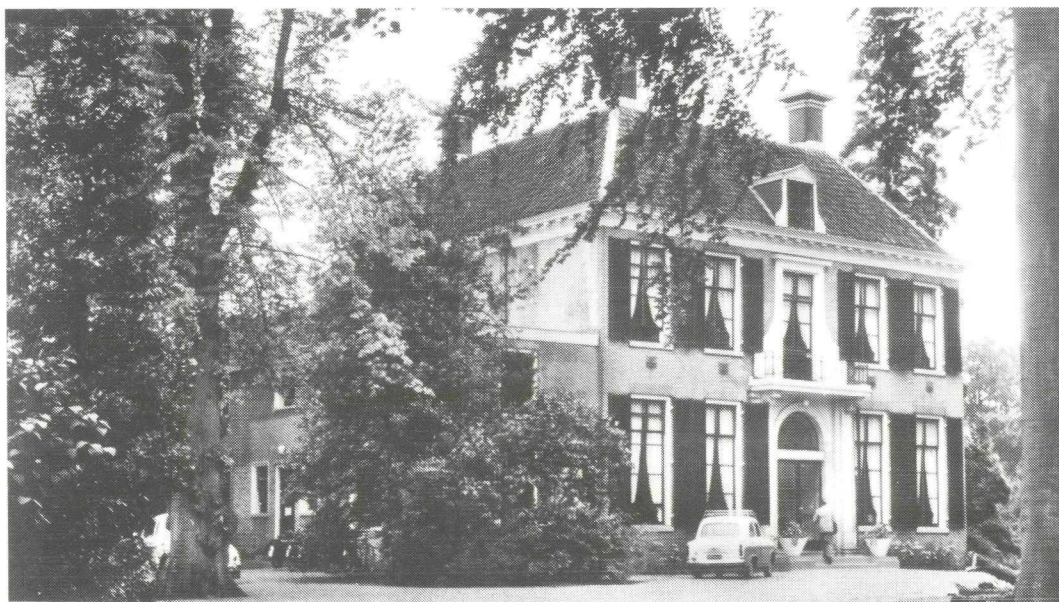
Thuis gekomen, verstopte hij de kaartenbakken in een oude wieg, die op de vliering van het schuurtje tussen opgerolde rietmatten stond. Daarna haalde hij melk bij Fokker en bracht die naar zijn huis. Zijn vrouw was er al aan gewend dat hij na achten thuis kwam. Hulsman hield zijn verzetsdaad voor iedereen geheim. Hij heeft zelfs zijn vrouw niets over zijn expeditie naar het gemeentehuis van Breukelen en de kaartenbakken in zijn schuurtje verteld, want dan zou ze verder rust noch duur hebben gehad.

Jan Hulsman was geen lid van de ondergrondse, zoals zijn vader en zijn broer. Hij zou er ook graag bij zijn gegaan, maar is er nooit voor gevraagd.

Ondergrondse van Breukelen eveneens actief

Ook de Breukelse illegaliteit vond het inmiddels urgent dat het bevolkingsregister naar een veiliger plek verhuisde, buiten het bereik van de bezettingsautoriteiten. Toen Wim Smink echter in de nacht volgend op Hulsmans eenmansactie het bevolkingsregister uit het gemeentehuis van Breukelen kwam ophalen, trof hij daar nog slechts één lade aan. Hij slaagde er wel in die mee te nemen. In die tijd was het verstandig niet meer te zeggen dan echt noodzakelijk was. In de verzetsgroep heeft Smink dus waarschijnlijk alleen maar gerapporteerd dat de opdracht was uitgevoerd.

Het is niet onwaarschijnlijk dat het Breukelse verzet er de hand in heeft gehad, dat het kantoor en de kluis van de Middenstandsbank die week zo vroeg gesloten waren.

Afb. 1. Het gemeentehuis Boom en Bosch, omstreeks 1958, toen het er nog net zo uitzag als tijdens de Tweede Wereldoorlog. In de aanbouw links woonde in de oorlog veldwachter T. de Koekoek. Het raam rechts van de voordeur van het gemeentehuis werd door Jan Hulsman als in- en uitgang gebruikt toen hij driekwart van het bevolkingsregister meenam.

Na de bevrijding

In mei 1945 lag Hulsman met geelzucht in bed, zodat hij de doortrekkende bevrijders niet heeft gezien. Kort daarna waren de leden van de voormalige ondergrondse bijeen in het gemeentehuis van Loenen. Jans vrouw was daar toevallig ook en hoorde in het voorbijgaan de vraag stellen of iemand wist waar het bevolkingsregister van Breukelen was gebleven.

Toen ze na thuiskomst deze ervaring aan haar man vertelde, zei die tot haar stomme verbazing: "Dat ligt in de wieg op de hanebalken van de schuur". Mevrouw Hulsman heeft dit daarop zo spoedig mogelijk aan de ondergrondse gemeld en enkele dagen later kwam Wim Smink de drie kaartenbakken ophalen. Hij was nogal kortaf, waarschijnlijk omdat Hulsman eigenmachtig was opgetreden en niet aan de illegaliteit had gemeld dat het register in veiligheid was.

Gedurende een halve eeuw heeft Hulsman van geen enkele instantie iets gehoord over zijn optreden in november 1944 of daarvoor een bedankje gekregen. Hij vond dat ook niet belangrijk en bleef over zijn verzetsdaad zwijgen.

In 1995 bracht zijn dochter de zaak in de openbaarheid door het verhaal van haar vaders verzetsdaad aan het gemeentebestuur van Breukelen en de plaatselijke Oranjevereniging te vertellen. Niemand van die beide instanties kwam op het idee ook de Historische Kring Breukelen te informeren. Als eerbetoon werden Jan Hulsman en zijn vrouw toen wel op het gemeentehuis ontvangen en kregen ze een uitnodiging van de Oranjevereniging om de dodenherdenking in de R.K. kerk bij te wonen. Mevrouw E. Spraakman, de correspondent van het Utrechts Nieuwsblad, interviewde hen en op 6 mei 1995 verscheen in die krant het bericht dat Jan Hulsman in 1944 het Breukelse bevolkingsregister had weggehaald. Hulsman en zijn vrouw bezochten ook de oorlogstentoonstelling van de Historische Kring Breukelen. Zij kochten daar het al eerder genoemde themanummer, maar hebben zich toen niet aan ons bekend gemaakt. Dat gebeurde dus pas ruim een jaar later.

Er blijkt geen verband te zijn geweest tussen het weghalen van de bevolkingsregisters van Breukelen en die van Ruwiel, Loenersloot, Loenen en Vreeland, zoals we in de correcties en aanvullingen suggereerden. Op onze vraag wie de twee illegalen uit Nieuwer Ter Aa waren, die op 3 januari 1945 het bevolkingsregister van Loenen per fiets hebben weggehaald, moest de heer Hulsman het antwoord schuldig blijven. Hij vermoedt dat zijn vader en zijn broer Cornelis, beiden inmiddels overleden, daar wel meer van geweten hebben, vooral omdat enkele gekaapte bevolkingsregisters na de bevrijding bij de houtzagerij van Hulsman in Nieuwersluis tevoorschijn kwamen. Volgens Jan Hulsman hadden zijn vader en broer veel lef getoond, want op het terrein van de zagerij huisden toen veel Duitse militairen. De heer H.P. Vermaat vertelde ons, dat toen hij omstreeks 1954 bij houtzagerij Hulsman kwam werken, daar op zolder nog een voorraad van in de oorlog gedropte wapens lag.

Noten

- 1 Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 10, nr. 2, mei 1995, in het bijzonder blz. 83.
- 2 Tijdschrift Historische Kring Breukelen, jaargang 10, nr. 4, blz. 231 - 236, in het bijzonder blz. 234.
- 3 Arie Jan Hulsman, geb. Nieuwer Ter Aa (Gemeente Ruwiel) 9.4.1915, trouwde op 1.2.1939 met Francisca Bijl, geb. Hoge Zwaluwe 12.12.1916. Zijn vader Evert Hulsman vormde samen met zijn oom Willem Gerrit Hulsman de directie van houtzagerij Hulsman te Nieuwersluis, waar zijn oudste broer Cornelis werkbaas was. Jan Hulsman was voor zijn huwelijk bakker, maar werkte van 1939 tot 1950 in de houtzagerij. Van 1939 tot 1943 woonde hij op Broekdijk 15 in Breukelen naast een lijfwacht van Mussert; daarna woonde hij achter de kerk van de Gereformeerde Gemeente in Nieuwer Ter Aa. In 1950 verhuisde hij naar Den Haag, waar hij als bakker werkzaam was. In 1957 kwam hij als machinale houtbewerker op de scheepswerf Van der Giessen in Krimpen aan de IJssel, later in Alblasterdam, te werken.